

AZ IRODALMI GONDOLAT.

(VÁZLAT ÉS ELŐTANULMÁNY.)

Werke des Geistes und der Kunst sind
für den Pöbel nicht da.

Goethe.

I. Az irodalmiság kritériumai.

Goethe mondása irodalmi lobogóként lebben föl a magyar Parnasszuson: a *Tövisék és virágok* negyedik könyvének mottójaként, mint Kazinczy program-jelszava. Ez a program arisztokratizmust jelent, de nemcsak a tömegtől való eltávolodást hirdeti, hanem mutatja azt is, hogy az irodalom nem a népszellem terméke, hanem a népből kiemelkedő kevesek tudatos és programmszerű csinálmánya. Az „irodalmiságban“ az akarás, a program, a célok kitűzése, az önismeret megelőzi a gyakorlatot. Sokkal számosabb és nyomósabb irodalmunk történetében az ilyen program, semmint a tisztán szépirodalmat néző kritika gondolná. A tenger mélységéből egyszerre kibukkanó tűzhányók, a korlátlan természet vadvirágai: nagyon is tudatos tünemények a valóságban és „természetes“ avagy „népies“ tendenciájuk maga is program, elméleti megfontolás eredménye, egy bizonyos „irány“ a sok közül.

A francia irodalom nyilván valamennyi modern irodalom között a leginkább nevezhető tudatosnak, elvek programmszerű megvalósításának. Az a romantikus fölfogás (Grimm, Faurel, G. Paris), amely a „népszellem“ öntudatlanul zseniális megnyilatkozásainak tekintette a középkori eposzokat, Bédier (1912) óta már a múlté. Hogy egy példát említsünk: Adenet, a *Berthe aux grands pieds* XIII. századi szerzője, aki az üldözött magyar királylány meséjét szerkesztette versekbe, a tudatos műköltő attitűdjével lép a közönség elé; tudós-klerikus és írott forrásra hivatkozik és megkülönbözteti mesterművét a csácsogó jongleur-inasok hazug énekeitől . . . Az irodalomról való gondolkozás emlékei a XIV. századra nyúlnak vissza; az első francia *ars poetica* 1392-ből való.¹⁾ A „querelle des anciens et des modernes“, a színház körüli viták, a „querelle du Cid“, az irodalom-ellenes propaganda, a „bataille d'Hernani“, a klasszikusok előszavai és „examen“-jei: mind azt bizonyítják, hogy a francia író elméleti meggyőződéssel áll ki a porondra, kész harcolni irodalmi elveiért, amiknek megvalósítását adja munkájában. Az *irodalmi eszmék* nélkül nem képzelhető el a francia irodalom története és a francia irodalomtudomány számba is vette az eszmék irodalomalkotó fontosságát²⁾: a „klasszikus ideál“ kialakulásáról beszél a klasszikus tragédia kialakulása helyett,³⁾ a tragédia XVI. századi ideáját keresi,⁴⁾ a romantikát visszavezeti a XVIII. századi irodalomelméletre,⁵⁾ a romantika és a realizmus sorsát és lényegét esztétikán

¹⁾ Eustache Deschamps; v. ö. Mustoxidi, *Hist. de l'esthétique française* 1920, függelék.

²⁾ J. E. Spingarn, *A history of literary criticism in the renaissance*, 1899; Monnier, *Le Quattrocento*, Paris 1924.

³⁾ F. Brunetière, *L'évolution des genres* I. 1890.

⁴⁾ G. Lanson, *L'idée de la tragédie avant Jodelle*, Revue d'hist. litt. de la Fr. 1904.

⁵⁾ J. G. Robertson, *Studies in the genesis of romantic theory in the eighteenth century*, 1923.

túli céljában látja . . .⁶⁾ Ebben a fölfogásban már összefoglaló története is készült a szépirodalommal párhuzamos irodalmi eszméknek: A Michiels — sajnos, már kissé avult — kétkötetes munkája,⁷⁾ amelyet szerencsésen egészít ki F. Vial és L. Denise háromkötetes nyers anyaggyűjtése.⁸⁾

Azt hiszem, nem fölösleges annak hangsúlyozása, hogy a magyar irodalom sem ösztönszerű tapogatózással vagy külföldi minták vakon követésével jutott el a legrégibb időktől napjainkig. Ennek a ténynek felismerése nem új dolog a magyar irodalomtudományban: az irodalmi *tudat* fogalma már Toldy nál fölvetődött⁹⁾; Négyessy László vitte át döntő inspirációval a részletkutatásba¹⁰⁾; Horváth János fejlődéstörténeti főmotívummá tette az irodalmi tudat kialakulását¹¹⁾; Kerecsényi Dezső tovább kutatott a kijelölt nyomokon,¹²⁾ legutóbb pedig Thienemann Tivadar tág koncepciójú irodalomelméletében főhelyet juttatott a *tudatosodás* szempontjának.¹³⁾

De a tudaton kívül — sőt a tudaton belül is — nagy skálája van még az irodalmi ténykedéssel kapcsolatos lelki mozzanatoknak, amiknek számba vétele nélkül a magyar irodalom története sem írható meg. Ahol már „tudatos“ az író és ahol az „irodalmi tudat“ már a köztényezők között szerepel: ott is ezerfelé variációja lehet az irodalomról való közfelfogásnak és egyéni vélekedésnek. Az *irodalom-fölfogás* — ami nem azonos a tudományos és kritikai irodalomszemlélettel és ami irodalomalkotó álláspontot akar jelenteni — a magyar írók részéről is megnyilatkozott előszavakban, tanulmányokban, elvi megjegyzésekben: csak összegyűjtésre és szintézisre vár a rengeteg anyag, hogy előttünk álljon a magyar irodalmi eszmék története . . . Kitűnnék akkor, hogy irodalmunk a tudós literátorok hosszú sorozata. Csak találomra mutatok rá néhány költőnkben az elméleti „irodalompolitikus“ és a szántszándékos théoria-propagátor vonásaira.

*

Kezdhetjük messze a régiségben, jóval az „irodalmi tudat“ társadalmi szervezkedése előtt. Középkori irodalmunkról, a „primitív“nek hitt kódexekről első pillanatra senkisé tenné föl, hogy irodalmi eszméket nyilatkoztatnak ki. Pedig e látszólagosan kezdetleges irodalmiság mögött magas irodalmi kultúra áll: az egész középkori kereszténység, amelynek szellemi kincseit ez a magyar provincia kiaknázza a maga számára, tanuságot téve lépten-nyomon róla, hogy tudatában él egy nagy irodalmi rezervoár, — a Biblia és a Szent-

⁶⁾ A. Cassagne, *La théorie de l'art pour l'art en France chez les derniers romantiques et les premiers réalistes*, 1906.

⁷⁾ *Hist. des idées littéraires en France au XIXe s. et de leurs origines dans les siècles antérieurs*, I—II. 1863.

⁸⁾ *Ideés et doctrines littéraires . . .* (Extrait des préfaces, traités et autres écrits théoriques.) I—III. 1918—1922.

⁹⁾ *A m. költ. tört.*, 1867: 324.

¹⁰⁾ *A mértékes m. verselés tört.*, 1892: 47.

¹¹⁾ *Irodalmunk fejlődésének fázisai*, 1908.

¹²⁾ *Elvi kérdések a régi m. irod.-ban*, Minerva 1923.

¹³⁾ *Irodalomtört. alapfogalmak*, Minerva 1927—1928.

atyák, tudós doctorok, pogány bölcsek írásai, a klasszikus költők, Dante és az új eretnekség . . . Ez az irodalmiság, amelyet mi — bizonyos „esztétikai“ követelmények alapján — hajlandók volnánk kizárni az irodalomból, büszke a maga *sui generis* világára és a maga részéről nem engedi be zárt falai közé a másfajta irodalmiságot: tudomással bir a világi „verstörlejtőkről“, a „szerbeszéd“-ről, régi „poéták“ mondásairól és egyéb irodalmi fogalomról (ének, könyv, história, példa, trufa, epistola), de a bűnök lajstromában említi föl a „cantare cantilenas saeculares“ esetét, amely nem egyéb, mint a magyar igris beszéd, igricség.¹⁴⁾ Középkori irodalmunk az eszmék és a tudatos stilus-alkotás szempontjából alapos vizsgálatot érdemelne . . .¹⁵⁾

A XVI. század nálunk is az irodalom fölötti viták kora: elég, ha a deákság és magyarnyelvűség elvi harcára utalunk.¹⁶⁾ Irodalmi eszmék imitt-amott, úgyszólván mindenütt mutatkoznak, csak meg kell keresni őket. Ott van például a humanista B o r n e m i s s z a Péter, akinek Sophokles-tragédiája már a címlapon hirdeti, hogy az erkölcsök jobbítására készült és aki művéhez ajánlást, előljáró beszédet és latin utószót csatol, amikben — a klasszikus irodalmi hagyomány teljes tudatában — kifejti írói elveit.¹⁷⁾ R i m a y kritikai előszót ír az elmés-tudós, B a l a s s i Bálint versei elé, amelyekből udvariságot, teológiát és filozófiát tanulhat az olvasó. Z r i n y i beszámol az olvasónak klasszikus mintáiról és arról, hogy minő motivumokat „kevert“ verseiben. M i k e s előljáró beszédet fűz a *Mulatságos Napok*-hoz, bizonygatva románjának erkölcsös voltát és intve az olvasót, hogy ne csak mulatsággal, de haszonnal is forgassa a könyvet. F a l u d i Ferenc a *Nemes asszony* életéből számúzná a romantia-írásokat, a *Nemes ember*-ben pedig a komédiák és a szerelmes énekek ellen hadakozik; idegen fegyverrel ugyan, de megtoldva egy lépéssel — amint az előszóban írja —: a comoediákat maga jókedvéből is hegyes szóval illette . . . Tagadhatatlan, hogy az irodalomról való gondolkodás nem hiányzott régi irodalmunkból sem.

(Folyt. köv.)

(Szeged.)

Zolnai Béla.

¹⁴⁾ Nádor-codex 287 és Nagyszombati-codex 355. V. ö. V a r g h a Damján, M. Nyelv 1913: 181.

¹⁵⁾ Szeretném felhívni a figyelmet e helyen is I m r e Sándor alapvető tanulmányára, amely méltatlanul merült feledésbe: *A középkori magyar irodalom stíljáról*. 1890.

¹⁶⁾ V. ö. *Nyelvek harca* c. tanulmányomat, M. Nyelv 1926: 105.

¹⁷⁾ B o r n e m i s s z a utószavát érdemes lenne modern tipográfiával, fordítással és kommentárral közzétenni. Az *Elektra* forrása, valamint B. osztrák-olasz-francia humanista kapcsolatai még mindig föl kutatásra várnak. Bornemissza platonizmusáról olv. Széphalom 1929: 201.